

Werken aan een moderne overheid

TENTOONSTELLING OVER 50 JAAR VERBETERING RIJKSDIENST (1967-2017)

EEN OVERZICHT VAN POLITIEKE INVLOEDEN

- Voor 1967** — *Wederopbouw, stelsels, traditionele partijen, verzui-
ling, pacificatie. Harmonie.*
- 1967** — *Belangstelling voor doelmatigheid rijksdienst; be-
noeming staatssecretaris BZK Van Veen met in por-
tefeuille o.m. : overheidspersoneelsbeleid, efficiency,
doelmatige organisatie rijksdienst, automatisering,
SDU. Toenemende kritiek op stroperigheid besluit-
vorming en noodzaak van coördinatie, beide vooral
op niveau bewindspersonen..*
- 1973** — *Kabinet Den Uyl; bijzondere coalitie; maakbare
samenleving, groei subsidies/grote systemen, inter-
venties, morele kwesties, eerste oliecrisis, Club van
Rome. Rol MP sterker. Conflictmodel. Einde van de
groei, dus ook opkomst van prioriteringsprocessen.
Groei verwevenheid politiek-bureaucratie. Bureau-
cratisering politiek bedrijf.*
- 1975** — *Mitaco: tegen de verkokering*
- Politieke assistenten*
- 1980** — *Ombudsman; sterkere positie ARK. Groei kritiek op
bureaucratie.*
- 1982** — *Kabinet Lubbers; begrotingsdiscipline/Comptabel
Bestel, bezuinigingen, grote operaties, enerzijds
gericht op afslanking en anderzijds ideologisch
gevoed (privatiseringen). Meer geprononceerde rol
MP, zowel algemeen als vis à vis Buiza. Dualisme
wel nog steeds leidraad maar minder: gedetailleerde
regeerakkoorden, BPO steeds belangrijker.*
- Start 'deal' politiek-ambtelijke dienst: als SG's toe-
zeggen de bezuinigingen te realiseren, mogen ze zelf
beslissen hoe. Leidde tot versterking rol SG (ook na
Bouwenquête) en rol SG-beraad (die na WOII sterk
was verminderd).*
- 1986** — *RSV-enquête; afbouw bedrijfsgerichte industriepoli-
tiek en subsidiëring.*
- 1988** — *Bouwenquête; afbouw subsidies volkshuisvesting;
preciseren rol SG.*

Vanzelfsprekend is er altijd een grote invloed uitgegaan van de politiek op de rijksdienst. Maar het is nog niet zo eenvoudig vast te stellen welke invloed dat precies is geweest en hoe die heeft uitgewerkt. Rond 1970 stond de rijksdienst nog sterk in het teken van wederopbouw en het inrichten van grote stelsels. Stroperigheid en verkokering werden als belangrijke problemen gezien, en daar werden organisatorische oplossingen voor bedacht, vooral op bewindspersoneelniveau: coördinerende bewindslieden, onderraden etc. Een minister moest vooral een goede bestuurder zijn en om dat te kunnen waarmaken had hij een nauwe band met zijn (eigen) ambtelijk apparaat.

Medio jaren 80 was sprake van een kantelpunt. De rijksdienst als geheel kwam meer in beeld, met daarbij vooral als opdracht van politieke kant om die te verkleinen. Dat had een bezuinigingsachtergrond en een ideologische achtergrond: privatisering en zelfstandiging. De SG's werd gevraagd om de noodzakelijke afslankingen te realiseren, en kregen daarbij redelijk de vrije hand.

De nadruk in de veranderingen van de rijksdienst verschoof dan ook naar de ambtelijke kant, met maatregelen op gebied van personeel en ICT. Pas bij incidentele fricties was er weer politieke aandacht. Maar staatkundige of politieke veranderingen die het werk van de rijksdienst zouden kunnen verbeteren, vonden niet plaats. Dat de aandacht bij de vernieuwing van de rijksdienst vooral gericht was op efficiencywinst in het ambtelijk apparaat en niet op veranderingen in het politieke en bestuurlijke systeem of de inrichting en werkwijze van onze democratie is vaak een belangrijke beperking genoemd (Tjeenk Willink bijvoorbeeld).

Beleidsinhoudelijk kreeg de EU steeds meer invloed waarbij de Permanente Vertegenwoordiging bij de EU ging functioneren als een mini-rijksdienst in Brussel onder leiding van een PV met een eigen lijn naar de MP. Niet alle departementen hadden daar in gelijke mate mee te maken of speelden daar sterk op in. Veel werk van de rijksdienst op het gebied van (uitvoering van) EU-beleid werd ook gezien als iets dat zich vooral afspeelde in het ambtelijk-bureaucratische domein, en niet of nauwelijks vatbaar voor nationale politieke interventies.

- 1990 ■ *Dualisme neemt verder af. Sterkere rol media. Politiek activisme neemt toe.*
- 1992 ■ *Verhoging invloed EU (na Verdrag van Maastricht). Paars. Third way. Verdere versterking rol MP.*
- 1993 ■ *Commissie Buurmeijer; nieuwe organisatie Sociale Zekerheid; scheiding bestuur-uitvoering, zij het met toevoeging van de ministeriële agentschappen om politiek meer greep te houden op de uitvoering.*
- 1995 ■ *Oprichting ABD, mede bedoeld om macht van ambtenaren te verminderen door roulatie.*
- 1998 ■ *Aanwijzingen MP (Oekaze Kok), ter ondersteuning politiek primaat inzake relatie met media en parlement.*
- 2000 ■ *Afnemend vertrouwen in ambtenarij (zie Bijlmerenquête: 'informatie onder de pet houden') en politiek; opkomst Fortuyn ('de puinhopen van Paars').*
- 2005 ■ *Groei invloed media. Beeldvorming. Groei spindokters etc.*
- 2005 ■ *Groei eurosceptis. Vertrouwen in de overheid verder naar beneden. Groeiende kloof politiek-ambtenarij.*

Het politieke domein zelf is in de afgelopen 50 jaar sterk veranderd. Die veranderingen in het politieke domein kwamen niet zozeer voort uit impulsen vanuit de rijkdienst of werden gevoed vanuit daar gebleken behoeften, maar veeleer van buiten: de rol van de media, de groei van ontevredenheid en onbehagen, ook trouwens in de hand gewerkt door vele kritische rapporten van Ombudsman, Rekenkamer, enquêtecommissies, peilingen over vertrouwen in de overheid. Dat leidde tot gevoelens van onbehagen of ongemak onder ambtenaren die enerzijds tot taak hadden loyaal hun minister te steunen, maar anderzijds met verbazing en onwennigheid keken naar het politieke toneel.

Incidentele pogingen om meer politieke impulsen te geven aan verbetering van de rijkdienst, zoals de benoeming van De Graaf als project-minister Andere Overheid, leverden in directe zin niet zoveel op. Het vak van minister was van bestuurder veel meer naar dat van politicus opgeschoven (inclusief soms een (half-)ambtelijke ondersteuning op dat vlak) waarbij zelfs benadrukt werd dat de politiek het primaat moest hebben.

De zichtbaarheid van ambtenaren nam af, zij het dat de steeds vaker voorkomende enquêtes en andere onderzoeken de zichtbaarheid van ambtenaren wel sterk hebben vergroot. De zichtbaarheid van die ambtenaren en de rol van ambtenaren bij incidenten leidde ook tot een groei van het regelmatig geuite politieke verwijt dat de ambtelijke dienst over te weinig politieke sensitiviteit zou beschikken. Dat werd overigens gevoed doordat (overigens soms op politieke factoren te herleiden) ambtelijke fouten in de uitvoering vaak de belangrijkste reden waren dat bewindslieden in ernstige problemen kwamen. De in de jaren 80 ingezette trend dat verbetering van de rijkdienst in de praktijk vooral neerkomt op verbetering en verkleining van het ambtelijk apparaat is nog steeds actueel.

Roel Bekker